

Asia: VN/27731/2024

Lausuntopyyntö hallituksen esityksestä EU:n muuttoliike- ja turvapaikkasopimuksen muodostavien säädösten täytäntöönpanemiseksi

Ei lausuttavaa

Ei lausuttavaa -toteaminen

-

Seulonta

Yleiset huomiot seulontamenettelystä

Alustava haavoittuvuustarkastus on niin mielenterveyden kuin perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta yksi seulonnan tärkeimmistä osista. MIELI ry haluaa kiinnittää erityistä huomiota siihen, ettei lakiluonnoksessa ole huomioitu terveydellisten erityistarpeiden ja haavoittuvien yksilöiden luotettavan tunnistamisen edellytyksiä, mikä voi olla haitallista hakijoiden mielenterveydelle sekä vaarantaa heidän perusoikeuksiensa toteutumisen.

TERVEYDELLISTEN ERITYISTARPEIDEN JA TRAUMATISOITUNEIDEN LUOTETTAVA TUNNISTAMINEN

Rajamenettelyä koskevan Art. 53 mukaisesti rajamenettelyjen sijaan henkilöllä on oltava lupa tulla Suomen alueelle ja käyttää tavanomaista turvapaikkamenettelyä mm silloin, kun ”on merkityksellisiä lääketieteellisiä syitä olla soveltamatta rajamenettelyä, mukaan lukien mielenterveyssyyt”.

Suomalaisen tutkimuksen mukaan juuri maahan saapuneiden turvapaikanhakijoiden keskuudessa traumaoireiden sekä masennuksen ja ahdistuksen esiintyvyys on korkea (Garoff ym., 2021). Traumaoireita ja mielenterveyden haasteita usein pahentaa elämäntilanteeseen liittyvä stressi ja psyykinen kuormitus (Miller & Rasmussen, 2010; Stevens ym., 2013). Myös somaattisia oireita esiintyy tässä ihmisryhmässä korostetusti muuhun väestöön nähden (Rohlof, Knipscheer, & Kleber, 2014).

Psyykkisen oireilun ja psyykkisten häiriöiden tunnistaminen on vaativa tehtävä, ja edellyttää psykiatrasta asiantuntemusta eikä sitä tule jättää rajavartiolaitoksen työntekijän suorittaman seulonnan tai alustavan terveystarkastuksen varaan. Jos mielenterveyden häiriö jää tunnistamatta ja

henkilö joutuu säilöön otetuksi, mikä luonnollisesti lisää psyykkistä kuormitusta, on häiriön komplisoitumisen ja esimerkiksi uudelleentraumatisoitumisen riski merkittävä.

Traumatisoitumisen tunnistaminen on myös oleellista henkilön hakemuksen käsittelyn kannalta, sillä turvapaikanhakijan trauma liittyy usein turvapaikkaperusteisiin. Traumatisoituminen voi heikentää oleellisesti sitä, pystyykö henkilö kertomaan kokemuksistaan, ja kuinka johdonmukaisesti ja läsnä olevasti hän siihen kykenee.

MIELI ry katsoo, että hakijat tulee haastatella traumasensitiivisesti ja hakijan merkityksellisten terveys- ja mielenterveyssyiden tunnistaminen seulontavaiheessa tulee toteuttaa luotettavasti, mikä edellyttää asianmukaisesti koulutetun terveydenhuollon ammattihenkilön tekemää psykiatrista arviota.

HAAVOITTUVASSA ASEMASSA OLEVIENTUNNISTAMINEN

Asetuksen 12 artiklan mukaisen alustavan haavoittuvuustarkastuksen tarkoitus on tunnistaa ”haavoittuvassa asemassa olevat henkilöt, jotta voidaan ottaa huomioon mahdolliset erityistarpeet sovellettavan menettelyn määrittämisessä ja toteuttamisessa”. MIELI ry esittää vakavan huolen, ettei esitetyillä toimenpiteillä pystytä luotettavasti tunnistamaan haavoittuvassa asemassa olevia ihmisiä kuten ihmiskaupan, kidutuksen, fyysisen, psyykkisen tai seksuaalisen väkivallan uhreja.

Haavoittuvuuden tunnistaminen on haastava tehtävä, joka edellyttää luottamuksen rakentumista hakijan ja haastattelijan välille sekä haastattelijan asiantuntemusta. Yleinen haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten kohtaamiseen liittyvä koulutus ei riitä tähän tehtävään. On myös huomioitava, että kidutetut ovat usein kokeneet kotimaassaan väkivaltaa nimenomaan viranomaisen taholta, joten he saattavat kokea pelkoa, mikä estää heitä kertomasta viranomaiselle haavoittuvuuteen tunnistamisen kannalta olennaisia asioita. Tunnistamisen edellytysten laiminlyönti aiheuttaisi todellisen riskin, että ihmisiä päädyttäisi ottamaan säilöön haavoittuvan aseman tulematta esille tai palauttamaan heitä mahdollisesti jopa hengenvaarallisiin olosuhteisiin.

MIELI ry katsoo, että haavoittuvuuden alustavan tunnistamisen jättäminen rajaviranomaisen tehtäväksi, kun samanaikaisesti kavennetaan hakijoiden pääsyä oikeusavun ja apua tarjoavien riippumattomien organisaatioiden piiriin, vaarantaa vakavasti ihmisoikeuksien toteutumisen. Haavoittuvuus tulisi arvioida sellaisen terveydenhoidon sellaisen ammattihenkilön toimesta, joka ei edusta rajavaltaviranomaista, ja jolla on tehtävään soveltuva asiantuntemus. Terveystilan tai taustansa vuoksi haavoittuvassa asemassa olevat tulisi jättää rajamenettelyn ulkopuolelle ja heille tulisi tarjota tavallinen turvapaikkamenettely.

Viranomaiset ja tehtävienjako viranomaisten välillä

-

Seulontaviranomaisten toimivaltuudet

-

Seulottavan henkilön läsnäolo seulonnassa

Luonnoksessa ehdotetaan, ettei seulottavalla henkilöllä olisi oikeutta poistua hänelle osoitetusta seulontamajoituspaikasta eikä hakea poistumislupaa, paitsi kiireellisen terveydenhoidon saamiseksi.

Tätä perustellaan seulontamenettelyn lyhyellä kestolla ja katsotaan, ettei liikkumisvapauden rajoittamisella olisi merkittäviä vaikutuksia henkilön yksityis- ja perhe-elämän toteutumiseen tai koulunkäynnille. MIELI ry katsoo, että maksimissaan 7 päivää kestäväällä liikkumisvapauden rajoittamisella raja- ja paluumenettelyn aikana voi olla joissakin tapauksissa vakavia mielenterveysvaikutuksia, varsinkin kun nykyisen luonnoksen mukaisesti lapsia ja muita haavoittuvia ryhmiä ei luotettavalla tavalla rajata poistumiskiellon ulkopuolelle.

MIELI ry katsoo, että Suomen lainsäädännön tulee turvata alle 18-vuotiaiden lasten asema lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti. Lapset tulisi aina jättää rajamenettelyn ulkopuolelle ja heille tulisi tarjota tavanomainen turvapaikkamenettely. Lapsia ei tule koskaan ottaa säilöön eikä erottaa perheenjäsenistään.

Riippumaton perusoikeuksien seurantamekanismi seulontaan ja rajamenettelyyn

Rajamenettelyä koskeva artikla 43(4) edellyttää että jokainen jäsenvaltio huolehtii riippumattomasta perusoikeuksien valvonnasta, ja valvoo rajavalvonnan yhdenmukaisuutta EU:n ja kansainvälisen oikeuden kanssa. Seurantamekanismin tavoitteina on varmistaa, että EU:n perusoikeuskirjaa ja muita kansainvälisiä velvoitteita noudatetaan täysimääräisesti ja läpinäkyvyys ja vastuunkanto lisääntyisivät.

Aiemmin EU-oikeus on edellyttänyt riippumatonta monitorointia ainoastaan maastapoistamisen täytäntöönpanossa, mutta esitys laajentaa perusoikeuksien toteutumisen seurantamekanismivelvoitetta koskemaan myös seulonta- ja rajamenettelyihin. Tämä johtuu siitä, että uusilla ja laajennetuilla menettelyillä on merkittäviä vaikutuksia turvapaikanhakijoiden asemaan, ja ne sisältävät merkittäviä perusoikeusriskejä. Kun menettelyjä, jotka koskevat hyvin merkityksellisiä perusoikeuskysymyksiä kuten ehdotonta palautuskieltoa, ollaan lisäksi nopeuttamassa, monitoroinnin on oltava luotettavaa.

MIELI ry katsoo, että perusoikeuksien toteutuminen muodostaa kriittisen osan jokaisen ihmisen mielenterveyden perustaa, ja perusoikeuksien tosiasiallisen toteutumisen asianmukainen monitorointi tulee turvata. Luonnoksessa monitorointi esitetään yhdenvertaisuusvaltuutetun tehtäväksi, mitä MIELI ry pitää kannatettavana mutta tämä laaja tehtävä edellyttää riittävää resurssointia. Tämä esityksestä puuttuu. Monitorointitehtävä ei saa jäädä muodolliseksi, vaan resursoinnilla on varmistettava, että se voidaan käytännössä toteuttaa hakijoiden perusoikeudet turvaavalla sekä EU-oikeuden vaatimukset täyttävällä tavalla.

Lisäksi seulonta- ja rajamenettelyssä tehtyjen perusteltujen oikeudenloukkauksia koskevien väitteiden asianmukaisen tutkinnan varmistamisen tehtävä (seulonta-asetuksen 10(2) artiklan B-alakohta), jota esitysluonnoksessa ei olla osoittamassa yhdenvertaisuusvaltuutetulle, tulee järjestää niin, että se on riittävä turvaamaan seulonta-asetuksen mukaiset edellytykset.

Henkilötietojen käsittely

-

Eurodac-järjestelmä

-

Kansainvälistä suojelua koskevat menettelyt

Yleiset huomiot menettelyistä

TURVAPAikkAMENETTELYN LAATU

MIELI ry tuo esille huolensa turvapaikkamenettelyn tehostamista ja säästöjä tavoittelevista muutoksista, jos samalla ei huomioida muutosten mahdollisia vaikutuksia turvapaikkamenettelyn laatuun. Luonnoksessa todetaan ehdotusten toteuttavan ”hallituksen ohjelman kirjausta, jonka mukaan Suomen turvapaikanhakujärjestelmää tehostetaan ja sen laatua kehitetään”. Luonnoksen ehdotusten tavoitteissa painottuvat turvapaikkajärjestelmän väärinkäytön ehkäisy ja turvapaikkapolitikan tiukentaminen, eikä laatuun osoiteta juuri toimenpiteitä.

2015 VIRHEITÄ EI TULE TOISTAA

Paktin mukaisesti erityismenettelyjä, kuten nopeutettujen rajamenettelyjen käyttöä laajennetaan, ja hakijoiden oikeutta oikeuspalveluihin rajataan. Nopeammat käsittelyajat tukevat oikein toteutettuina hakijoiden mielenterveyttä. MIELI ry:n erityinen huoli on, kun esityksessä menettelyjä nopeutetaan ja samanaikaisesti hakijoiden oikeutta oikeuspalveluihin rajataan. Tällöin hakijoiden terveyteen ja mielenterveyteen liittyviä asioita, jotka voivat olla oleellisia turvapaikkaperusteiden kannalta, ei saada luotettavasti tunnistettua ja huomioitua, ja hakijan perusoikeuksien toteutuminen vaarantuu.

Kuten 2015 jälkeen havaittiin, käsittelyjen kiirehtiminen laski käsittelyjen laatua sekä lisäsi muutoksenhakua ja uusintahakemuksia, mikä pidensi merkittävästi hakijakohtaisten kokonaisprosessien kestoa. On huomioitava, että tilastojen valossa uusintahakemukset ovat johtaneet myös myönteisiin päätöksiin: uusintahakemusselvityksen (2023) aikaan myönteisten päätösten osuus oli 41 %, ja tällä hetkellä se on 25 %. Uusintahakemuksia ei siis voida tämän tiedon valossa pitää suoraan perusteettomina. Päätöksiä tulee myös tehdä todellisuudessa, missä osa kielteisen päätöksen saaneista myöhemmin saa perustellusti oleskeluluvan ja jää Suomeen asumaan. MIELI ry:n kriisikeskuksen asiakastyössä näkyy yhä 2015 tehostamistarkoituksessa tehdyn käsittelyjen nopeuttamisen mielenterveysvaikutukset. Työssämme toistuu havainto, että esimerkiksi kymmenen vuoden odotuksen ja jatkuvan psyykkisen kuormituksen jälkeen henkilön psyykinen toimintakyky ja resurssit sekä luottamus tulevaisuuteen ovat huomattavasti matalammat kuin maahan saapuessa. Menettelyiden tehostaminen ilman laadun huomioimista näyttäytyykin toimenä, jolla on pitkällä tähtäimellä niin yksilölle kuin yhteiskunnalle huomattavasti säästöä kovempi hinta.

MIELI ry ei kannata uudistuksia, joilla tavoitellaan turvapaikkaprosessin tehostamista huomioimatta tehostamisen vaikutuksia prosessin laatuun ja joita pakti ei Suomelta edellytä. MIELI ry vastustaa ehdotettua oikeusavun rajaamista, valitusajkojen lyhentämistä ja erilaisten nopeiden menettelyiden täysimääräistä käyttöönottoa. Tehostaminen menettelyn laatua nostamalla olisi valitusprosessien minimoimisen, kansanterveyden kuin taloudenkin näkökulmasta järkevämpää.

KANSALLISEN LIIKKUMAVARAN KÄYTTÖ RAJAMENETTELYSSÄ

EU-paktin mukaisesti rajamenettely muuttuu tietyissä tilanteissa pakolliseksi EU:n jäsenmaissa, mutta rajamenettelyn käyttöönottoon liittyy myös kansallista liikkumavaraa. Esitysluonnoksessa

ehdotetaan kansallisen liikkumavaran käyttämistä siten, että rajamenettely otettaisiin kaikissa mahdollisissa tilanteissa käyttöön.

Rajamenettely tarkoittaa käytännössä liikkumisvapauden rajoittamista, millä on kielteisiä vaikutuksia mielenterveyteen, sekä nopeutettua menettelyä, missä on perusoikeusriskejä. Nämä riskit vielä korostuvat haavoittuvassa asemassa olevien ja mielenterveyden haasteista kärsivien kohdalla. Näistä syistä MIELI ry ei kannata rajamenettelyn käyttöä muissa kuin EU-sääntelyn edellyttämässä tilanteissa.

Menettelyn alkuvaiheet

Haavoittuvuusarvio, joka on saatettava loppuun 30 päivän sisällä hakemuksen tekemisestä, tulee toteuttaa huolellisella ja luotettavalla tavalla. Siinä tulee ottaa huomioon haavoittuvuudesta, traumatisoitumisesta ja muista terveydellisistä erityistarpeista johtuvat tunnistamisen erityisedellytykset. Haastattelun tulee olla traumasensitiivistä, ja haastattelijalla tulee olla riittävä psykiatrinen asiantuntemus sekä ymmärrys siitä, kuinka traumatisoituminen vaikeuttaa traumaan liittyvistä asioista kertomista. Lisäksi siinä tulee huomioida myös sosiaalipalveluiden havainnot hakijasta, koska kaikki tuen tarpeet eivät välttämättä liity vain terveystalouteen.

MIELI ry esittää erityisen huolen, ettei esityksen seulontavaiheen toimenpiteet ole riittäviä, eikä esitys sisällä selkeää suunnitelmaa haavoittuvuuden selvittämiseksi menettelyn alkuvaiheessa. Haavoittuvuuden selvittämiseksi tulee luoda selkeä ja toimiva järjestelmä käytänteineen, jotta haavoittuvuus tulee tunnistetuksi luotettavasti ja riittävän ajoissa suhteessa turvapaikkamenettelyyn. Tämä on välttämätöntä sekä perusoikeuksien toteutumisen, riittävien tukitoimien että sopivaan menettelyyn ohjaamisen näkökulmista.

Maksuton oikeudellinen neuvonta / oikeusapu hallintomenettelyssä

Mahdollisuus oikeusapuun edesauttaa turvapaikkaperusteiden ja haavoittuvuuden tunnistamista ja siten parantaa oikeusturvan menettelyn laatua ja tehokkuutta.

Traumaattiset kokemukset liittyvät usein keskeisesti hakemuksen perusteisiin ja niiden esille tuominen turvapaikkapuhuttelussa on siksi hakijan oikeusturvan kannalta oleellista. Traumaattiset kokemukset ovat kuitenkin tallentuneet ihmisen muistiin muista kokemuksista poikkeavalla tavalla, minkä vuoksi niistä kertominen puhuttelussa on haastavaa. Kertomiseen liittyy tällaisessa tapauksessa voimakasta pelkoa, mahdollista tuskallisten muistitakaumien laukeamista sekä voimakasta häpeää. Työssämme kohtaamme toistuvasti ihmisiä, jotka eivät näistä syistä ole tuoneet hakemuksensa kannalta oleellisia seikkoja puhuttelussa esille. On myös tavallista, että hakijalta on jäänyt jotain mainitsematta, koska hän ei ole hahmottanut sen merkitystä hakemuksensa kannalta. Tällaisissa tapauksissa asiantuntevan ja asiakkaan tapaukseen perehtyneen avustajan läsnäolo haastattelussa on ensi arvoisen tärkeää menettelyn laadun ja kokonaistehokkuuden kannalta.

Oikeusavun poistamista tai rajaamista ei edellytetä EU-sääntelyssä, ja MIELI ry katsoo, että oikeusapu turvapaikkaprosessin hallintovaiheessa tulee turvata kaikille hakijoille. Erityistä huomiota on käytettävä sen varmistamiseen, että oikeusapu on saatavilla matalalla kynnyksellä ja maksuttomasti haavoittuvassa asemassa oleville ja alaikäisille.

Poikkeukset oikeuteen oleskella Suomen alueella hakemuksen tutkinnan ajan

-

Turvalliset maat

-

Muutoksenhaku (valitusajat, valituskiellot ja tuomioistuinten määräajat)

-

Euroopan unionin kansalaisten kansainvälisen suojelun hakemukset

-

Turvapaikanhakijoiden työnteko-oikeus

Turvapaikanhakijoiden työnteko-oikeutta koskeva muutos

Työnteko-oikeuteen ehdotetaan tiukennuksia, joihin pakti ei velvoita. MIELI ry katsoo nämä tiukennukset perusteettomiksi ja haitallisiksi. Työnteko-oikeuden rajaaminen kaventaa hakijan toimijuutta sekä mahdollisuuksia hankkia oma toimeentulo.

Työn tekeminen ja sitä kautta yhteiskuntaan osallistuminen on yksi mielenterveyden peruspilareista. Työnteolla on myönteisiä vaikutuksia kaikkien, myös turvapaikanhakijan mielenterveyteen ja toimintakykyyn. Työnteko edistää merkittävästi maahan sopeutumista, sillä se tarjoaa osallisuuden ja merkityksellisyyden kokemuksia sekä vahvistaa toimijuutta. MIELI ry katsoo, että hallituksen linjaus rajata työnteko-oikeutta heikentää merkittävästi turvapaikanhakijoiden mielenterveyden lisäksi kotoutumista puhumattakaan laajemmista taloutta ja yhteiskunnallista kehitystä heikentävistä vaikutuksista.

Pitkään oleskelleiden direktiivin muutos

Pitkään oleskelleiden direktiivin muutos

-

Vastaanotto

Yleiset huomiot liittyen vastaanottoon

Luonnoksessa ehdotetaan vastaanottopalveluiden laajaa rajaamista kielteisen päätöksen jälkeen tehdyn uuden hakemuksen yhteydessä sekä kuntaan siirtyessä, mikä lisäisi vastaanottojärjestelmän ulkopuolella elävien määrää. Paperittomuus lisää sosiaalisia ongelmia, kuten riskiä joutua rikoksen, ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön uhriksi. Tämä puolestaan lisää toivottomuutta ja psyykkistä huonovointisuutta.

Lausunnossa todetaan, että vastaanottopalvelujen ulkopuolella elävien määrän lisääntyminen vähentäisi viranomaistyötä vastaanottojärjestelmässä, mutta lisäisi resurssitarpeita Kansaneläkelaitoksessa ja hyvinvointialueilla. Paperittomuuden sosiaaliset, mielenterveydelliset ja

yhteiskunnalliset seuraukset huomioiden vaikuttaa epätodennäköiseltä, että paperittomuutta lisäävät muutokset synnyttäisivät pitkällä tähtäimellä säästöä tai lisääisivät turvallisuutta Suomessa.

Tämä ehdotus koskee kansallista säätämistä eikä liity EU-asetusten täytäntöönpanoon, ja MIELI ry katsoo, että siitä tulisi kokonaan luopua.

Vastaanottopalvelujen saaja ja kesto

-

Vastaanottopalvelut (tunnistautuminen, vastaanottoraha, tilapäistä suojelua hakevien terveydenhuolto, vastaanottopalveluista perittävien maksujen takautuva perintä)

Luonnos ehdottaa tilapäistä suojelua saavien aikuisten, kuten Ukrainasta sotaa paenneiden, oikeutta terveydenhuoltoon rajattavaksi kiireelliseen ja välttämättömään hoitoon.

Nykyisin tilapäistä suojelua saavat, suurimpana ryhmänä sotaa Ukrainasta paenneet, ovat saaneet terveydenhuoltoa kuten kuntalaiset. Muutos yhdenmukaistaa terveydenhuollon palvelut muiden turvapaikanhakijoiden kanssa mutta raja on myös ongelmallinen riittävän mielenterveyden hoidon ja tuen näkökulmasta. Ukrainasta sotaa paenneilla kuten muiltakin sota-alueilta Suomeen tulevilla on suuri tarve mielenterveyden tuelle ja hoidolle. Mielenterveyspalveluissa oikea-aikainen hoito vähentää häiriöiden kroonistumista. Merkittävä osa tilapäistä suojelua saavista ukrainalaisista tulee jäämään Suomeen pysyvästi. Kustannukset mielenterveyshoidon viivästymistä ja ongelmien kroonistumisesta aiheuttavat inhimillisten kärsimyksen lisäksi myös kustannuksia Suomelle.

Muutos on kansallista sääntelyä eikä se liity EU-paktin täytäntöönpanoon. MIELI ry:n mielestä muutos tulisi valmistella uudelleen arvioiden ensin huolellisesti, miten tilapäistä suojelua saavien, kansainvälistä suojelua hakevien ja pakolaisten mielenterveyden hoito ja tuki on tähän mennessä toteutunut. MIELI ry näkee puutteita hoidon toteutumisessa, esimerkiksi hoito on pistemäistä ja katkonaista. Tulisikin arvioida, miten mielenterveyshoito ja -tuki toteutetaan yhdenvertaisesti ja hyvin niin, että se toteutuu oikea-aikaisesti ja hoidon jatkuvuudesta huolehtien. Jos muutoksia tehdään tilapäistä suojelua saaneiden osalta, tulisi sille olla riittävä siirtymäaika.

Vastaanottopalvelujen rajoittaminen ja peruuttaminen (alennettu vastaanottoraha, vastaanottopalvelujen peruuttaminen)

Vastaanottorahaa ehdotetaan alennettavan 20%, mikäli henkilö ei tunnistaudu, tee yhteistyötä viranomaisen kanssa tai menettele heidän vaatimustensa mukaisesti, rikkoo vastaanottokeskuksen järjestyssääntöjä, ei osallistu suomalaista yhteiskuntaa koskevalle kurssille tai jos kansainvälistä suojelua hakeva ei pysyisi maantieteellisesti osoitetussa paikassa tai noudattaisi liikkumisen rajoituksia tai tekisi uusintahakemuksen.

Vastaanottoraha on jo tällä hetkellä väliaikaisesti alennettuna riittämätön välttämättömään toimeentuloon. Esitetyt rajaukset turvapaikanhakijoiden työnteko-oikeuteen tiukentavat tilannetta entisestään. Oikeus välttämättömään toimeentuloon on kuitenkin perusoikeus, kun ihminen ei kykene muuten hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttävää turvaa.

MIELI ry katsoo, että alennuksesta ei tule tehdä pysyvää, eikä välttämättömyyksiin perustarpeisiin vastaavien etujen tulisi olla rankaisun ja kontrollin väline.

Liikkumisvapauden rajoittaminen (maantieteellinen kohdentaminen, liikkumisvapauden rajoittaminen)

-

Ehdotuksen vaikutukset ihmiskaupan uhreihin

Koska ehdotukseen vaikutuksena paperittomuus Suomessa lisääntyisi ja vastaanottoraha pienenis, myös ihmiskaupan ja hyväksikäytön kasvu eri muodoissaan olisi todennäköistä.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisen yleissopimuksen mukaisesti valtiolla on velvollisuus aktiivisesti ehkäistä ihmiskaupan uhriksi joutumista, ja pyrkiä ihmiskaupan uhrien varhaiseen tunnistamiseen, eikä heitä tulisi poistaa maasta, mikäli on perusteita epäillä uudelleen uhriksi joutumista. Suomi on soveltanut Dublin-menettelyä ihmiskaupan uhreihin, minkä Yleissopimuksen täytäntöönpanoa valvova asiantuntijaelin GRETA on korostanut olevan ristiriidassa valtion velvollisuuden kanssa avustaa ja suojella ihmiskaupan uhreja, sekä kehottanut Suomen viranomaisia tarkastelemaan uudelleen Dublin-menettelyn soveltamista oletettuihin ihmiskaupan uhreihin sekä tehostamaan yksilöllisiä riskinarviointeja liittyen uudelleenuhriutumisriskiin palautusten yhteydessä.

MIELI ry katsoo, että hallituksen tulisi muuttaa lakiesitystä tavoilla, jotka suojelevat ihmiskaupan uhria ja vähentävät paperittomuutta, ihmiskauppaa ja hyväksikäyttöä Suomessa. Ihmiskaupan uhrin tulisi aina saada oikeudellista apua, eikä häntä tulisi missään tilanteessa poistaa maasta ilman huolellista uudelleen uhriutumisen riskiarviointia.

Ilman huoltajaa olevien lasten edustajajärjestelmä

Edustajajärjestelmään ehdotetut muutokset, vastaanottolaki

-

Edustajajärjestelmään ehdotetut muutokset, kotoutumislaki

-

Terveydenhuoltolaki

Terveydenhuoltolakiin ehdotettu muutos

MIELI ry näkee esitetyn terveydenhuoltolain muutoksen, eli ehdotuksen vastaanottolain 26 §:n ja säilölain 13 §:n mukaisten terveyspalveluiden siirtämisestä hyvinvointialueen ja HUS-yhtymän tuotettavaksi ongelmallisena tilanteessa, missä hyvinvointialueilla on jo valmiiksi merkittäviä resurssipaineita. Asia on merkittävä eikä sitä tulisi tehdä kiireellä ja riittämättömän valmistelun perusteella. Turvapaikanhakijoiden terveyspalveluita tulisi tarkastella perusteellisesti pohtien myös palvelujen järjestämisen eri vaihtoehtoja, myös järjestämisvastuun siirtoa hyvinvointialueille ja Helsingin kaupungille.

Koska turvapaikanhakijoilla on terveydenhoidollisia erityistarpeita, ehdotettu terveystalvelujen tuottamisvastuun siirtyminen hyvinvointialueille ja HUS:iin tarkoittaisi käytännössä merkittävää tarvetta henkilökunnan osaamisen laajentamiselle, erityisesti mielenterveyden ongelmien osalta, mikä kuormittaisi jo nyt kuormittunutta järjestelmää. Luonnoksessa todetaan osan hyvinvointialueista kärsivän lääkäri- ja hoitohenkilöstövajauksesta, ja lisääntyvän asiakasmäärän mahdollisesti vaikuttavan hoitotakuun toteutumiseen. MIELI ry:n huoli on, että jos valmiiksi ruuhkautuneeseen hoitojärjestelmään lisätään suuri erityisryhmä, lopputuloksena on sekä hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS:n nykyisten potilaiden, että turvapaikanhakijoiden terveystalvelujen saatavuuden heikkeneminen.

MIELI ry tukee sinänsä pyrkimystä yhdenvertaistaa sosiaali- ja terveystalveluja. WHO:n mukaan oikeus terveyteen koskee kaikkia statuksesta riippumatta. On myös yhteiskunnan etu, että terveystalvelut olisivat yhdenvertaisia, laadukkaita, oikein resursoituja ja että osaaminen on varmistettu. Tämä kuitenkin edellyttää, että riittävästä resursoinnista huolehditaan, huomioidaan myös henkilökunnan koulutustarve ja suunnitellaan riittävä siirtymäaika.

MIELI ry on tuo esille näkemyksensä, että turvapaikanhakijoiden pääsyä mielenterveystalveluihin ja psykiatrisen hoidon piiriin tulisi merkittävästi parantaa, sillä nykyisellään mielenterveystalveluiden saatavuus on tarpeeseen nähden riittämätöntä. Mielenterveyden häiriöiden, kuten PTSD:n esiintyvyys on turvapaikanhakijoiden keskuudessa korostunutta, ja erityisesti vakavatkin traumaoireet ovat hyvin tavallisia MIELI ry:stä keskusteluapua hakevien turvapaikanhakijoiden keskuudessa. Todistamme työssämme jatkuvasti tilanteita, missä turvapaikanhakija sinnittelee sellaisten mielenterveysoireiden kanssa, joiden vakavuuden perusteella kuntalaisena saisi vahvempaa tukea ja hoitoa. Aikaisella psykiatriseen hoitoon pääsillä estettäisiin häiriön kroonistuminen ja suojataan henkilön tulevaisuuden työ- ja toimintakykyä, mikä on järkevää myös yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta näkökulmasta.

Nykyinen järjestelmä on sirpaleinen eivätkä hoitoketjut toimi. Järjestelmä tukeutuu yksityisiin tuottajiin, psykiatria toteutuu pistemäisesti eikä hoidon jatkuvuutta ole varmistettu. Varhaisen tuen ja hoidon toteutumattomuus on inhimillisesti väärin ja käy yhteiskunnalle kalliiksi mielenterveyden häiriöiden pahentuessa ja kroonistuessa. Järjestelmän tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden nostamiseksi vastaanottojärjestelmän terveystalvelujen kokonaisuutta tulisi arvioida ja suunnitella kokonaisuus systemaattisesti turvapaikanhakijoiden terveydelliset erityistarpeet huomioiden. Esityksessä ei kuitenkaan tunnisteta riittävästi kehittämistarpeita eikä esitetä riittäviä toimenpiteitä.

Myös vastaanottokeskusten rooli sosiaalitalveluiden ja terveystalveluiden kokonaisuuden koordinoijana tulisi nähdä. Heille on kertynyt asiantuntemusta ja osaamista vastaanottojärjestelmän asiakkaiden terveystarpeista, jotka ovat erilaisia kuin kuntalaisten ja edellyttävät usein moniammatillista yhteistyötä. Vastaanottokeskusten työntekijät ovat hakijoiden arkea lähellä, he tuntevat asiakkaiden kokonaistilanteet ja kynnys hakeutua vastaanottokeskuksen talveluihin on matala. Tätä kynnystä ei tulisi nostaa.

Ehdotus koskee lisäksi vain terveydenhuollon talveluita, mikä ei sovi yhteen vastaanottojärjestelmän asiakkaiden talvelutarpeiden kanssa, jotka edellyttävät usein moniammatillista osaamista ja yhteistyötä. Tältä osin esitystä tulisi tarkentaa.

Muut muutokset

Sellaiset muita muutoksia koskevat huomiot, jotka eivät liity edellä esitettyihin teemoihin

Järjestöjen saatavuudelle ehdotetut rajoitteet sekä säilöönottokeskusten syrjäisen sijainnin aiheuttama käytännön este, ovat riski erityisesti hakijoiden oikeusturvan toteutumisen kannalta. MIELI ry näkee kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta ongelmallisena, että järjestöjen ihmisille antamaa rajoitetaan.

Merkittävästi ja laaja-alaisesti turvapaikkaprosessin muuttavan hankkeen lausuntomenettelyyn varattiin aikaa kuusi viikkoa, mikä ei täysin toteutunut, koska se ajoittui osittain yleiselle lomakaudelle. Esitysluonnos on hyvin laaja ja käsittää useita kansainvälistä suojelua hakevien perus- ja ihmisoikeuksien kannalta merkittäviä muutoksia, joilla olisi toteutuessaan laajoja mielenterveysvaikutuksia. Näihin perusteellisesti perehtyminen ja kattavasti lausuminen ei ollut mahdollista annetussa määräajassa, viikon lisäajasta huolimatta.

Esitystä koskevat muut huomiot

Koko esitystä koskevat yleiset huomiot

MIELI ry kiittää mahdollisuudesta lausua luonnoksesta hallituksen esitykseksi EU:n muuttoliike- ja turvapaikkasopimuksen (ns. Pakti) kansallisen täytäntöönpanon järjestämiseksi. Sen keskeiset säännökset ovat EU-asetuksina suoraan sovellettavaa oikeutta, ja niitä aletaan soveltaa kesäkuussa 2026. MIELI ry keskittyy lausunnossa erityisesti siihen, miten kansallista liikkumavaraa Suomi aikoo esityksen mukaan käyttää ja millaisia vaikutuksia niillä on.

Luonnos sisältää säilöönoton lisäämistä, heikennyksiä hakijoiden oikeusturvaan, vastaanottopalveluiden laajaa rajoittamista sekä terveyspalveluiden ja järjestöjen palveluihin pääsyn rajaamista – kaikilla näillä asioilla olisi ilmeisiä ja voimakkaita kielteisiä vaikutuksia hakijoiden mielenterveyteen. Lisäksi MIELI ry katsoo, etteivät ehdotetut lakimuutokset ota riittävästi varmistaa traumatisoituneiden, mielenterveydenhäiriöistä kärsivien ja muiden haavoittuviin ryhmiin kuuluvien tunnistamista ja suojelemista.

EU:n muuttoliike- ja turvapaikkasopimuksen yhteydessä pyritään viemään läpi laajempi lakiuudistus, johon sisältyy merkittäviä puutteita ja on tiukempi kuin EU:n asetukset velvoittaisivat. Uudistusta toteutetaan Suomessa aikataululla, missä muutosten vaikutuksia mielenterveyteen ei arvioida riittävästi. Menettelyn tehostaminen kiireellä ja ilman vaikutusten arviointia toimii vastoin tavoitetta tehostaa käsittelyä ja samalla vahvistaa hakijan oikeuksia ja takeita. Toteutuessaan luonnoksen lakimuutokset heikentäisivät menettelyn laatua ja hakijoiden oikeusturvaa sekä synnyttäisivät riskin ihmisoikeusloukkauksille.

MIELI ry katsoo, että Suomen tulisi käyttää jäsenvaltioille jätettyä kansallista liikkumavaraa ja muuttaa hallituksen esitystä merkittävästi erityisesti terveydellisiä erityistarpeita omaavien, haavoittuvassa asemassa olevien ja lasten suojelemiseksi.

Viitteet:

- 1 Garoff, F., Skogberg, N., Klemettilä, A., Lilja, E., Ahmed Haji Omar, A., Snellman, O., & Castaneda, A. E. (2021). Mental Health and Traumatization of Newly Arrived Asylum Seeker Adults in

Finland: A Population-Based Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(13), 7160. <https://doi.org/10.3390/ijerph18137160>

2 Miller, K.E.; Rasmussen, A. War exposure, daily stressors, and mental health in conflict and post-conflict settings: Bridging the divide between trauma-focused and psychosocial frameworks. *Soc. Sci. Med.* 2010, 70, 7–16. [Google Scholar] [CrossRef] [PubMed]

3 Stevens, G.; Eagle, G.; Kaminer, D.; Higson-Smith, C. Continuous traumatic stress: Conceptual conversations in contexts of global conflict, violence and trauma. *Peace Confl. J. Peace Psychol.* 2013, 19, 75–84. [Google Scholar] [CrossRef]

4 Rohlf, H.G.; Knipscheer, J.W.; Kleber, R.J. Somatization in refugees: A review. *Soc. Psychiatry Psychiatr. Epidemiol.* 2014, 49, 1793–1804. [Google Scholar] [CrossRef] [PubMed]

Vesikansa Sanna

MIELI Suomen Mielenterveys ry - kriisitoimintojen johtaja